

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

3698

281.6

7-23

1870

2010

2000

ԹԻԱՆԱՅ ԱՐԳԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

281.6
ԵԻ

պ Գ-23

594 • ՊՕԼՍՈՅ ԱՌԱՔԵԼՈՎԱՆ ՆՈՒԻՐԱԿ

ԳԵՐ • ԱՆՏՈՆ ՅՈՎՍԷՓ
ԲԼԻԻՄԻՆ

1870 ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 6/18 ԹՈՒԱԿԱՆԱԻ
ԱՌ

Գ • ՏԵՐ ՍԵՐՈՎՐԷ Վ • ԴՈՒԹԵԱՆ

ՈՒՂՂԱԾ ԹՂԹՈՅՆ ՊԱՏԱՍԻԱՆԸ

Printed in Turkey

281.6
Թ-59

Կ • ՊՕԼԻՍ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՃԵՄԻՅԵԹԻԿԱՄԻՅԵ

1870 - 4

Թիանայ Արեւելահայոս Է-Կ. Պօլսոյ Առաւելական
նախնայ, Գեր. Անտոն Յովսէփ Բւլե-իճին 1870 հոկտ.
6/18 Երասխանա-՝ առ Գ. Տէր Սէրովբէ Հարրապետ
Գա-իւան ուղղած թղթոյն պարասխանը :

Ի Բրինքիքօ Կղզի Կ. Պօլսոյ
19/31 Հոկտ. 1870.

Արհեստարի- գերապաշտա- Տէր .

« Մի կեղծաւորիբ 'ի
բերանս մարդկան » Մի-
րաք . Ա . 37 :

Պարտք կը համարիմ ընծի պատասխանել
Ձեր ներկայ ամսոյս 6/18 թուականաւ առ իս
ուղղած պատուական թղթոյն որ նոյն ամսոյն
11/23 ին նուաստիս ձեռքն հասաւ :

Արդ՝ անկեղծութեամբ խօսիլ ուզելով,
եմ, որ այս անգամ աւելի սիրով այս
շարտքը կատարելու կը յօժարիմ, վասն զի
աւելի զգուշաւորութիւն եւ կանոնաւորու-
թիւն կը տեսնեմ Ձեր այս անգամուան կա-

11096
ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԱՊՈՍՏՈՒԼՈՍԱՆԻ ԿՈՆՍՏԱՆՍՆՈՒԹՅԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԱՊՈՍՏՈՒԼՈՍԱՆԻ ԿՈՆՍՏԱՆՍՆՈՒԹՅԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

6776
41

աւարութեան ընթացից մէջ, քան անցեալ մարտ ամսոյն առ իս ուղղեալ Ձեր մէկ տըպագիր թղթոյն ժամանակը, այն թղթոյն կը սեմ, որուն ապօրինաւորութեան եւ հետեւաբար անվաւերութեան վրայ համառօտ մը խօսելու պատիւն ունիմ:

Գերապայծառ Տէր, նոյն Ձեր նախընթաց թղթոյն համար, ապօրինաւոր եւ ըստ հետեւորդի անվաւեր ըսի, աս պատճառաւոր դուք իբր հիմն Ձեր խօսից եօթն գլուխ ամբաստանութեանց ենթադրելով, որոնց իրականապէս եղած կամ չեղած ըլլալը չը գիտցրուիր, վասն զի ոչ միայն առանց հարց ու փորձի եւ քննութեան, զոր կանոնագիրք կուսուցանեն, եւ զոր նոյն իսկ մարդկային միտքը եւ բանականութիւնը կը թելադրէ, այլ եւ առանց եւ ոչ իսկ գոնեայ առ երեւոյթս պատրուակեալ դատաստան մը ընելու, սկսաք անխնայ եւ ամենեւին յաջ եւ յահեակ չնայած, կանոնական դատակնքոց կայծակներ վրաս թափել, կախակայելով զիս նաեւ յստուածային պաշտամանց, եւ այսպիսի բորբոքեալ բարկութեամբ արատաւորեցիք զՁեզ այնպիսի յանցանօք, որ ամենայն հա-

մարձակութեամբ կրնամ ըսել թէ, կամաւորապէս եւ դիտմամբ գործուեցան: Եւ յիրաւի, Գեր. Տէր, Ձեր գիրը աչքիս առջեւ ունենալով կը գրեմ առաջիկայ թուղթս, իրաւամբ մէկդի թողլով այն յանցանքը, որուն զիս մեղապարտ կը համարիք, իբրու թէ ես Գ. Հասունեանի հօգ եւ որ իրաւաբանութիւնը մերժած ըլլամ, կամ թէ խոստովանութիւն լսելու հրամանագիրս 'ի ժամանակի նորոգել տուած չըլլամ, այսպիսի յանցանքէ ես բոլորովին ազատ եւ անպարտ էի, վասն զի, թեգէտեւ մեր եկեղեցւոյն կանոնները այսպիսի պարտաւորութիւն մը չէին դնել վրաս, 'ի վերայ այս անեանի, եւ առանձին թղթով որ 'ի 1/13 մարտի, խնդրել էի Գեր. Առաքելեան եպիսկոպոսէն, որ իմ խոստովանութիւն լսելու հրամանագիրս նորոգէ, եւ Գեր. Հասունեանէն ալ հօգ եւ որ իրաւասութիւն ընդունած էի, իսկ դուք ուզելով օրինաւոր ձեւացնել, եւ աս պատճառաւ իբր վաւեր ընդունել տալ ձեր այն գրութիւնը, կրտէք, թէ «ստիպուեցաք, ըստ ընթացից պատուիրանաց արդարութեան, եկեղեցական դատակնքներ դնել իմ վրաս,

թէ առանձին եւ թէ հրապարակաւ ազդա-
 րարութիւններ ընելէն ետքը» : Գեր . Տէր ,
 չեմ կարծեր թէ դուք , կամ ուրիշները կա-
 ըննան խղճի մտօք վկայել այս բանիս այդ-
 պէս ըլլալուն , քանի որ մինչեւ այս օրս , ես
 ինքն բնաւ երբէք պատշաճողութիւն կամ ա-
 ութի մը ունեցած չեմ ջեր հետ խօսակցելու
 ոչ գրութեամբ , եւ ոչ բանիւ բերանոյ :

Սակայն , եթէ դուք մերժելով աս ըսա-
 ծըս , ուղէք ծածկել ձեր այն սխալանքը այն-
 պիսի պատրուակաւ մը , որպէս թէ ստիպուած
 ըլլայիք այն եկեղեցական դատակնիքներն
 գնելու իմ վրաս , ասոր համար , որ տեսած
 ըլլաք իմ անունս , այլ ոչ իմ ձեռագիր ստո-
 րագրութիւնս , ձեր այն գրութեան դէմ բո-
 ղօքողաց կարգը , կը պատասխանեմ , թէ այո ,
 դուք արդէն ծանօթ էիք իմ նախընթաց գը-
 րութեանս՝ զոր ուղղած էի առ Գեր . Առա-
 քելեանն , տեսած եւ իմացած էիք յիշեալ
 անձին տարօրինակ գործքը , տարօրինակ ը-
 սի ասոր համար , որ երբէք սորված չեմ
 « երկուց տերանց ծառայել » ապա ուրեմն
 պարտական էիք դուք՝ իբրեւ արդարադատ
 դատաւոր , քննել եւ լուծել այս իրողութիւ-

նը իր բոլոր հանգամանօքը , եւ ոչ եթէ վեր
 ի վերոյ եւ հարեւանցի եղանակաւ վարուելով
 արատաւորել զձեզ այնպիսի յանցանօք , այս-
 պիսի փափուկ եւ միանգամայն ծանր եւ ըզ-
 գուշութեան կարօտ գործողութեան մէջ :
 Պարտական էիք , կ'ըսեմ , զգուշութեամբ
 քննել եւ դիտել այն անհնարին դժբաղդու-
 թիւնները , որոնց մէջ ձգեցին զձեզ անոնք՝
 որոնց դուք առջի բերանն անձնատուր ե-
 զած էիք անխորհուրդ . մտածութեամբ , իսկ
 հիմակ հաղորդ եւ գործակից կ'ըլլաք անոնց
 չարեացը կամաւ եւ դիտմամբ :

Գարձեալ , Գեր . տէր , թերեւս առար-
 կելով ուղէք ընծի ըսել , որ քանի որ զիս
 անմեղ եւ անպարտ կը ճանչնայի այնպիսի յան-
 ցանաց , եւ միանգամայն քանի որ գիտէի թէ
 դուք պաշարեալ էիք այնպիսի անձանցմէ ,
 որոնք ամէն կերպով արատաւորել կուզէին
 զիս , ի՞նչու ուրեմն ուղած չեմ լուսաւորել
 զձեզ , թէ իրեն ճշմարտութեան , եւ թէ ան-
 ձանց նկատմամբ , կը պատասխանեմ ձեր այս
 առարկութեան , թէ նկատմամբ անոնց՝ որ
 զձեզ ամէն կողմանէ պատեր պաշարեր էին ,
 լուսաւորելու հարկ մը չիկար , արդէն աս

բանս յայտնի եւ ծանօթ էր անոր՝ որ Հռովմէն կը յանձնէր ձեզի այդ պաշտօնը՝ զոր հիմակ հոս ի կ. Պօլիս կը վարէք. եւ նոյն իսկ ծիրանազգ ետա վ. կարտինալ Պառնապօն՝ թէ որ կամենալու ըլլար, կարող էր, նա թէ պարտական իսկ, յայտնելու եւ իմացնելու ձեզի այդ ամեն բանը: Իսկ անձինս նըկատմամբ կը ծանուցանեմ պատասխանելով, որ ձեր ապօրինաւոր դործոց համար, վայրկեան մը անգամ չը տարակուսեցայ եւ չը դանդաղեցայ բողոքելու առ Ս. Ժողովն Հռովմայ, ան ալ Սելիտինոյ արքեպիսկոպոսին ձեռօք, որ ձեզի համար կասկածելի անձ մը չը սեպուիր: Բայց ծաւալոցը (Բրօքականտան) ո՛չ անսաց, եւ ոչ իսկ ականջ դրաւ իմ այս բողոքներուս, այլ ըրաւ այն արդարութիւնը՝ զոր ի գործ դրեր էր 1866 ին, երբոր ես այս ատեն, ձեռօք շօշափել կուտայի իրեն ժողովական փոխանորդութեան խնդիրը, երբ Գ. Վալերկան Ասորեստանի առաքելական նուիրակը կը հալածէր Հայոց ուղղափառաց եկեղեցին, եւ առ ողն կը կոխէր այն ավենայն բանը՝ զորս ի Ս. կանոնաց եւ ի սահմանադրութեանց եւն, ունինք, եւ

չահանդիր նկատմունքներով իրեն դիտած նպատակներուն հասնելու համար, կ'արգելայր եւ կը խափանէր անոնց գործադրութիւնը: Ահա այսչափս բաւական ըլլայ նկատմամբ ձեր նախընթաց գրութեան:

Գանք հիմակ ձեր երկրորդ գրութեան վրայ խօսելու: Նախ՝ հարկ կը համարիմ ծանուցանել ձեզի իմ մեծապէս զարմանքս, որ բողոքովին զիս կը գրաւէ, մանաւանդ երբոր կը լսեմ ձեզմէ, թէ եւ ես ինքն « ուրիշ քահանայից հետ մէկտեղ փնասապարտ կը գրտնըվիմ ցաւալի յուզմանց մէջ, որոնց համար պէտք է եղեր մեզի կերպապէս յայտնել, թէ արդեօք, արդէն սկզբնաւորեալ բաժանումը, կուղեմք լրացնել, թէ ոչ »:

Գեր. Տէր, արդէն Հայոց ուղղափառաց խնդրոյն նկատմամբ, մեր արդէն առ Ս. գահն յայտնած զգայմունքները, բնաւ երբէք այդպիսի մոլար մեկնութիւն կամ բացատրութիւն չեն ընդունիր, ինչպէս որ դուք յանուն Ս. քահանայապետին մեզի կը ծանուցանէք, որովհետեւ, ի ծոց ճշմարիտ կրօնի ծնած, եւ լնած ազգի եւ ժողովրդեան մը զգացմունքներէ յառաջ եկած էր այն մեր յայտարար

բանս յայտնի եւ ծանօթ էր անոր՝ որ Հռովմէն կը յանձնէր ձեզի այդ պաշտօնը՝ զոր հիմակ հօս ի կ. Պօլիս կը վարէք. եւ նոյն իսկ ծիրանաղց ետս վ. Կարտինալ Պառնապօն՝ թէ որ կամենալու ըլլար, կարող էր, նա թէ պարտական իսկ, յայտնելու եւ իմացնելու ձեզի այդ ամեն բանը: Իսկ անձինս նըկատմամբ կը ծանուցանեմ՝ պատասխանելով, որ ձեր ապօրինաւոր դործոց համար, վայրկեան մը անգամ չը տարակուսեցայ եւ չը դանդաղեցայ բողոքելու առ Ս. Ժողովն Հռովմայ, ան ալ Սելիտինոյ արքեպիսկոպոսին ձեռք, որ ձեզի համար կասկածելի անձ մը չը սեպուիր: Բայց ծաւալոցը (Բրօքականտան) թէ անսաց, եւ ոչ իսկ ականջ դրաւ իմ այս բողոքներուս, այլ ըրաւ այն արդարութիւնը՝ զոր ի գործ դրեր էր 1866 ին, երբոր ես այս ատեն, ձեռք շոշափել կուտայի իրեն ժողովական փոխանորդութեան խնդիրը, երբ Գ. Վալերիան Աստրեստանի տաքելական նուիրակը կը հալածէր Հայոց ուղղափառաց եկեղեցին, եւ առ ողն կը կոխէր այն անենայն բանը՝ զորս ի Ս. Կանոնաց եւ ի սահմանադրութեանց եւն. ունինք, եւ

չահախնդիր նկատմունքներով իրեն դիտած նպատակներուն հասնելու համար, կ'արգելայր եւ կը խափանէր անոնց գործադրութիւնը: Ահա այսչափս բաւական ըլլայ նկատմամբ ձեր նախընթաց գրութեան:

Գանք հիմակ ձեր երկրորդ գրութեան վրայ խօսելու: Նախ՝ հարկ կը համարիմ ծանուցանել ձեզի իմ մեծապէս զարմանքս, որ բոլորովին դիս կը գրաւէ, մանաւանդ երբոր կը լսեմ ձեզմէ, թէ եւ ես ինքն « ուրիշ քահանայից հետ մեկտեղ մնասապարտ կը գրուներս յաւալի յուզմանց մէջ, որոնց համար պէտք է եղեր մեզի կերպապէս յայտնել, թէ արդեօք, արդէն սկզբնաւորեալ բաժանումը, կուզենք լրացնել, թէ ոչ »:

Գեր. Տէր, արդէն Հայոց ուղղափառաց խնդրոյն նկատմամբ, մեր արդէն առ Ս. Գահն յայտնած զգացմունքները, բնաւ երբէք այդպիսի մուար մեկնութիւն կամ բացատրութիւն չեն ընդունիր. ինչպէս որ դուք յանուն Ս. քահանայապետին մեզի կը ծանուցանէք, որովհետեւ, ի ծոց ճշմարիտ կը ծնի ծնած, եւ նա՛մ ազգի եւ ժողովրդեան մը զգացմունքներէ յառաջ եկած էր այն մեր յայտարար

բութիւնը, որ ամենեւին երբէք մնասակար
 եւ հակառակ չէր հաւատոյ վարդապետու-
 թեան, քրիստոնէական բարոյական վարույց,
 եւ ընդհանուր բարեկարգութեան եկեղեցւոյ
 որոնց ուսուցիչ եւ վարդապետ է ծայրագոյն
 քահանայապետն Հռովմայ:

Մենք, երբէք պակասաւոր չի գտնուե-
 ցանք ընծայելու Ս. քահանայապետին այն
 ակնածութիւնը, հնազանդութիւնը եւ պար-
 տուպատշաճ յարգութիւնը, զոր ամէն ուղ-
 զափառ պարտական է ընծայել եկեղեցւոյ
 երեւելի գլխոյն: Ահա դեր. Տէր, այսպէս
 են մեր առ Ս. գահն, եւ առ զլուխ նորին
 ունեցած զգացմունքները, եւ ասոր հակա-
 ոակ կամ' ասկէց տարբեր բան մը՝ յայտնուած
 եւ արտայայտուած չէ, ուստի իրաւամբք կը
 դարմանամ եւ կ'ապշիմ' ձեր այս մասին նկատ-
 մամբ ըրած բացատրութեանց, եւ մանաւանդ
 ձեր եւ Հռովմի ծաւալոցին գործելու եղա-
 նակին վրայ: Հռովմայ ծաւալոց ըսելով, եր-
 բէք չեմ' ուղեր իմանալ Ս. քահանայապետը,
 որն որ իրեն հասակին, խօսթութեան, եւ մի-
 անդամայն անհնարին հոգոց եւ դբազմանց
 պատճառաւ, բոլորովին անծանօթ եւ ան-

տեղեակ իսկ է ամենայն բանի: Միայն սմանք
 իրենց առանձնական դիտմանց համար. երբ
 իրենց շահը եւ օգուտը այսպէս կը պահան-
 ջէ, անոր անունը յառաջ կը մղեն, մեր խորն
 դիրք բոլորովին անորմէ ժածուկ պահելով:
 Հորէն կ'ըսեմ' թէ, կը դարմանամ եւ կ'ապ-
 շիմ' ձեր գործելու եղանակին վրայ. որով
 հետեւ' դուք այս մեր խնդիրները քննելու
 լուծելու եւ ապա ծանուցանելու, եւ թէ ար-
 դեօք նոյն դժուարութիւնները որոնց պատ-
 ճառաւ կը ծագէին, իմանալու պաշտօնիւ,
 անցեալ մարտամտոյն Հռովմէն հոս ի կ. Պօլիս
 խրկուած ըլլալով, փոխանակ իրր արդարա-
 դատ եւ անաշառ դատաւոր վարուելու ըստ
 կանոնաց ձեր գործոց մէջ, փոխանակ ան-
 կողմնասիրութեան ուղիղ պողոտայն ընթա-
 նալու, ինչպէս որ անցեալ տարի ըրեր էիք,
 թողուցիք, որ մէկ քանի խաբերայ եւ խառ-
 վարար անձինք պատեն պաշարեն զձեզ եւ
 որոնց ձեռքը մատնած ըլլալով: Չեղ շա-
 հու համար, դրեթէ ըստ այսմ' ձեր պաշտա-
 ման ամէն գործոց մէջ վարուեցաք, եւ այս-
 պէս կորսնցուցիք այն բարի գաղափարը եւ
 համարմունքը, որ զձեզ էր երբեմն նախա-
 մեծար դասել կուտար Հռովմէն խրկուած

մեկ ուրիշ անձէ մը աւելի :

Եւ յիրարի, գեր. Տէր, երբոր դուք զիս կախակայեցիք « յաստու ածային պաշտամանց» եւն. ո՞րն արդեօք եղաւ ձեր այն կանոնա կան գործն եւ քննութիւնը՝ որ այսպիսի դատակնքոց վճիռն տայէն յառաջ կը պահանջուի որ ի գործ դրուի : Ստուգիւ կանոնա կան ազդարարութիւն չէ եւ չի սեպուիր, ձեր թղթոյն մեկ քանի եկեղեցեաց դռները կախել կամ վակցնել տալը, եւ այս՝ քանի մը սինը քորներու ձեռօք : Ստուգիւ չէ՛ եւ չէ՛, կը սեմ՛, կանոնական ազդարարու իւն կախա կայուելիք քահանայացիք եր.ու կամ երեք հոգի ձեր քովն կոչելնիդ, որովհետեւ ոչ այն անհատներն զիս կը ներկայացնէին, եւ ոչ իսկ ես անհատս՝ զանոնք :

Արդ՝ քանի որ ձեր գործն այսպէս ան կանոն եւ անվաւեր է, կը յաւելում՛, եթէ ե կեղեցական կանոնք կը սորվեցունեն մեզի, որ քահայապետի մը նուիրակ ի գործս ասե նական քննութեանց եւ դատաստանի, ի՞նչ պէս, եւ ո՞րպիսի եղանակաւ պէտք է, որ վարուի : « Պէտք է, կ'ըսեն եկեղեցական օրէնք, որ Պապին նուիրակը ի դատս ընդունի

հարկաւոր եղած վաստերը եւ օրինաւոր պաշտ պանութիւնները, եւ այնպէս յառաջանայ ի գործ ըստ սահմանելոյ իրաւանց. աւելին ուղ ղու եամբ եւ ճիշդ արդարութեամբ » : Այս չափս ալ ձեզի նկատմամբ հերիք համարե լով, կուզեմ հիմակ յայտնել եւ այն դարմաց մանս առիթը՝ զոր ունիմ Ս. Ժողովոյն գործոց վրայ :

Մէկդի ձգելով մանուածոյ խօսքերու դարձուած քները, պարզապէս կրսեմ, որ Հը ուով՛ ըստ իմիք ձեզի պէս ոմանց գաղտնի հնարից եւ դարանաց զոհ չեղաւ, ինչու որ Արեւելից նկատմամբ ունեցած դիտմանց հաս նելու վախճանաւ, առարկայ ըրաւ իրեն մեր Հայոց ուղղափառաց եկեղեցին, մանաւանդ աս ետքի ատեններս, եւ ջանաց այլսասե ցաւ ամէն կերպով, որ իրեն նուիրակաց եւ այլոց ձեռօք նոյն եկեղեցին բերէ հասցնէ այն վիճակին՝ որուն մէջ այսօր կը գտնուի : Հռովմայ կ'ըսեմ, առիթ առնելով, մեր ազ գին անդորը եւ խաղաղասէր բնաւորութիւ նը, բնաւ չէր պատասխանէր անոր աղերսա նաց եւ գանդատանաց, որ շատ տարիներէ ի վեր, իրեն նուիրակաց եւն. դէմ կ'ընէր,

եւ եթէ բան մ'ալ գրելով պատասխանելու ըլլար, վեր ի վերոյ եւ հարեւանցի եղանակաւ մը կ'ընէր, սակայն միշտ դիտելով իրեն որոշած վախճանին հասնելու կամքը եւ դիտաւորութիւնը, եւ այսպէս արդար գանգատներ եւ իրաւացի տնտուշները կը հեղցոյցանէր, թէպէտեւ եւ լանսահման գործքը չ'երկարածգէր, եւ կամ մեկ կեոպով մը զայն չը խանգարէր « րստ հաճոյից » : Աս ըսածներուս ստուգութեան համար, զանց ընելով հոտ տեղս յառաջ բերելու նախընթաց անցքեր եւ դիպուածներ, զանք նայինք մեր ներկայ վեհին՝ զոր ինչպէս Հռովմի եւ նոյն իսկ ձեր թղթեռէն կը տեղեկանանք, թէպէտեւ կուզէք զայն « հաւատոյ նիւթոց » վերաբերեալ վեճ մը ձեւացնել, սակայն չէ՛ եւ չէ՛ այդպիսի, այլ բոլորովին տարբեր, ուստի հարկ է անհրաժեշտ, որ հոս տեղս համառօտիւ մը բացատրեմ մեր խնդրոյն բուն իսկութիւնը :

Հայոց ուղղափառաց ներկայ ինդիոր, նրկատմամբ թէ բոլոր ազգին, եւ թէ իւրաքանչիւր մասնաւոր անհատից, այս երկու մասանց վրայ միայն հիմնեալ է, թէպէտեւ

ուրիշները ուղեն այս վեճը փոխել, կամ անոր այլ ընդ այլոյ կերպարանք մը առաւ :

Նախ՝ խնդրոյն առաջին մասը այս է, որ ազգը, նոյնպէս ես ալ կուզենք անթերի եւ անխախտ պահել այն իրաւանց, արտօնութեանց եւ բարեկարգութեանց ժառանգութիւնն, զորս ի վաղ ժամանակաց հետէ մեր Հարք մեզի աւանդեր եւ յանձներ են մինչեւ ցլխստան բարեկիցատակ Գրիգոր Աետրոս Ը . ի . ինչպէս իմ ազգս իրեն օրինաւոր կաթողիկոսներովը, որոնք հաւատոյ վարդապետութեան, քրիստոնէական բարե վարուց եւ եկեղեցւոյ ընդհանուր բարեկարգութեան վերաբերեալ նիւթոց մէջ կախումն ունենալով Ս . առաքելական զահէն, եւ այն իրաւանց, անտօնութեանց եւ եկեղեցւոյ սեփական առանձին բարեկարգութեանց անընդհատ յաջորդութեան գործածութեամբ, Հըռովմայ ուղղափառ եկեղեցւոյ հաղորդակութեան մէջ միշտ գանուեցաւ, անանկ որ երբէք անոնց հարկ անգամ չեղաւ դաւանութիւն հաւատոյ տալու, այսպէս եւս հիմակ նոյն իմ ազգս բոլորն եւ մասնաւորն միանգամայն առեալ, իրեն իրաւունքներն, արտօնութիւնն

ներն, եւ ժառանգութեամբ ստացած բարեկարգութիւններն խնդրելով, իրեն նախնեաց նման՝ մի եւ նոյն տրամադրութեանց, յարաբերութեան եւ հաղորդակցութեան մէջ կը գտնուի առաքելական Ս. Գահին հետ, եւ ահա այս պատճառաւս մենք շենք ընդունիր հիմակ « Բէվէրսուրուս կոնդակը, » իբր գլխովին եղծիչ եւ ունայնացեող նոյն մեր իրաւանց եւն : Սակայն մեր այս չընդունելը, ոչ երբէք կը մնասէ կամ կեղծանէ այն հաղորդակցութեան յարաբերութիւններու, եւ նկատմամբ ծայրագոյն քահանայապետին վայելուչ եղած հնազանդութեան եւ յարգութեան վերաբերութիւնները՝ զոր Հռովմայ եկեղեցւոյն հետ ունինք, իսկ եթէ ուրիշները ալ ազգ ու զեն իմանալ կամ մեկնել աս բանս իմ ազգիս նըկատմամբ, պէտք է որ այն տեսն նոյնպէս իմանան եւ բացատրեն ուրիշ շատ Արեւմտեան եկեղեցեաց ալ համար : Օրինակի համար, ահա Անգլիանիկն եկեղեցւոյ՝ Գաղղիա, թէ եւ մինչեւ ցայսօր ոչ երբէք ընդուներ է, եւ ոչ իսկ ընդունիլ կուզէ Տրիստենդեան ժողովոյն բարեկարգական կանոնաց մէկ մասը, սակայն ասոր հետ մեկտեղ, թէ ուղլափառ

6776
41

եւ թէ Ս. եկեղեցւոյ հաղորդակցութեան մէջ է :

Ասկէց զատ, իմ ազգս, եւ ես ինքն նըմանապէս, շենք կրնար բնաւ ընդունիլ « Բէվէրսուրուս կոնդակը » որովհետեւ անիկայ հակառակորդ կուսակցութեան դադտնի հընարից պտուղ եւ գործն է, զոր նոյն իսկ կոնդակը կ'ապացուցանէ : Ահա բողոքովին համար յառաջ բերենք այն մասը միայն, որ կաթողիկոսական աթոռոյն ժողովին վրայ կը գրէ, որուն իսկութեան վրայ թեպէտեւ Հռուովմ արդէն լուսաւորուած էր, սակայն փոխանակ իրաւունք տալու կանոնաց, քան այն հակառակորդ կուսակցութեան, փախուստ տուաւ իրմէ պահանջուած դատաստանէն, ուստի եւ ծաւալոցը մերժեց եւ ճխտեց այն կանոնները՝ որ ամէն եկեղեցեաց համար սովորական եւ գործածական բան մը էր, եւ հետեւաբար այն կոնդակը շարադրած ատեն, ասանկ ոճ մը բանեցուց « ինչպէս որ տեղեկացանք » : Յիրաւի այս այնպիսի ոճ եւ բացատրութեան եղանակ մըն է, որ խղճի մտաց խայթը կը պատրուակէ, եւ իրաւաբանական գիտութեան մէջ խիստ տկար համբակի եւ

ուսանողի մը անգամ բարի զգացմանց հա-
կառակ կուգայ : Մեր խնդրոյն առաջին մա-
սին նկատմամբ այսչափս բաւական ըլլայ :

Երկրորդ՝ գանք հիմակ խնդրոյն մէկալ
մասին, որով Ազգը կը մերժէ, նմանապէս ես
ալ կը մերժեմ եւ կը հերքեմ, Գեր. Հասուն-
եանի իրաւասութիւնը, եւ այս բանս կընենք
մէկ քանի արդար եւ իրաւացի պատճառաց
համար որ հետեւեալ կետերէն կը բաղկանայ :

Նախ՝ որ Գեր. Հասունեանն՝ կաթողի-
կոսական եւ պատրիարքական արժանապատ-
ութեան հասնելու վախճանաւ, ապօրինաւոր
միջոցներ գործածեր է :

Երկրորդ՝ որ Գեր. Հասունեանի ընտրու-
թեան ատեն, ընտրողաց վրայ, թէ ներգոր-
ծական եւ թէ կրաւորական ձայնի մը համար
բռնաբարութիւն ազատութեան ի գործ
դրուեր է :

Երրորդ՝ որ յընտրութեան Գեր. Հասուն-
եանի ի կաթողիկոս, քանի մը ձայնատէր
ընտրողաց քուէն, ոչ երբէք բանիտեղ սեպ-
ուեր է :

Չորրորդ՝ որ Գեր. Հասունեանի ընտրու-
թեան համար, պայմանական թէութիւն մը

դրուած եւ հաստատուած ըլլալով, որպէս զի
անիկայ ըլլար «յաջորդ իրաւանց եւ առանձ-
նաշնորհութեանց հանգուցեալ բարեյիշատակ
Գրիգոր Պետրոս ութերորդի», աս պայմանը՝
չէ պահուած եւ չէ կատարուած զկնի ընտ-
րութեան :

Հինգերորդ՝ որ Գեր. Հասունեանի ըն-
թացքը, չար եւ յուրի է, որով եւ ըստ հե-
տեւորդի փաստակար, թէ՛ եկեղեցւոյ եւ
թէ՛ ընկերութեան :

Աս բաժնիս մէկիկ մէկիկ պարզելով բա-
ցատրենք :

Գեր. Հասունեանը չը շատանալով իրեն
նախադահական արժանապատուութեամբը
զոր արդէն ունէր եւ ձեռք ձգեր էր, սկսաւ
նաեւ կաթողիկոսական իշխանութեան փա-
փաքանօք յանկալ, ուստի աս բանս ձեռք
բերելու համար, երբ անմահ յիշատակաց
արժանին բարեյիշատակ Գրիգոր Պետրոս Ը .
լի ամենայն բարեմասնութեամբք զկաթողի-
կոսութիւնն ունէր եւ կը կառավարէր, ինքն
սկսաւ յետագայ միջոցները ի գործ դնել :

Գեր. Հասունն իբրեւ մէկ հատիկ միջոց՝
լաւ եւս արամադրելու զՀռովմ որ իր փա-

վաքանայն անսայ, ի սկզբանէ հետէ այնպէս հասկցուց ծաւալոցին, որպէս թէ Կ. Պօլսոյ ժողովուրդը՝ թէ՛ Հայոց ուղղափառաց եկեղեցւոյն, եւ թէ՛ Ազգին օգտին համար, կաթողիկոսական եւ նախագահական Աթոռոյ միութիւնը թախանձանօք կը խնդրէր: Աս դբութիւնը բոլորովին սուտ եւ անհիմն էր, որովհետեւ Կ. Պօլսոյ ժողովուրդը ո՛չ բանիւ եւ ո՛չ գրութեամբ, ոչ ինքնին ուղղակի եւ ոչ այլոց միջնորդութեամբան ուղղակի, խնդրած չէր երբէք ի Հռովմայ այդ միութիւնը: Ինչ եւ իցէ, Գեր. Հասունեանին ըսած այն «այնչափ ուժգին թախանձանօք» Կ. Պօլսոյ ուղղափառ ժողովրդենէն խնդրուած միութեան վրայ խօսելու զերլով, Հռովմբարեպատեհ առիթ սեպեց, որ 1859 նին Հռովմայ կաթողիկոսական փոխանորդ Գեր. Գասպարեան Միքայէլ վարդապետը, Կ. Պօլիս եւ անկէց յետոյ Լիբանան ի Չմնառ խաւրել, եւ առաջարկել այդ միութիւնը այս երկու հիման վրայ, նախ՝ որ կաթողիկոսն հրաժարելով իր պատուոյնմէ, վայելէր ի Հռեւմ ճոխ եւ առատ հասոյթ մը, եւ այնպէս Գեր. Հասունեանն կաթողիկոս ըլլար: Երկրորդ՝ որ երբ կաթո-

ղիկոսը այս առաջարկութեան չը հաւանէր, իրաւամբք յաջորդութիւն ընդունէր կարգել իրեն յընդհանուր փոխանորդ, կամ Աթոռակալ զԳեր. Հասունեաննն որն որ հրաժարելով պիտի թողուր իր նախագահական Աթոռը: Հոս պէտք չէ մանաւանդ թէ աւելորդալ է դրելը, թէ Գեր. Հասունն յօժարակամ սիրով շուտով յայանեց, որ աս երկու առաջարկութիւնքն ալ միապէս եւ անխտիր կերպով ընդունելի էին իրեն, վասն զի դրդ առը եւ շարժառիթն ինքն էր: Բայց կաթողիկոսն ասանկ չըբաւ, այլ այս խօսքերով մերժեց, թէ «չէր կրնար բնաւ ընդունել այն երկու առաջարկեալ պայմանները, իբր մնասակար եւ անիրաւի իրաւանց երրորդի, այսինքն անոնց՝ որոնք կաթողիկոսի ընտրութեան գործին մէջ ձայն ունէին»:

Երբ կաթողիկոսին անձին դէմ դիտուած այս հարուածը պարսպ ելաւ, սկսաւ Գեր. Հասունեանն, ի գայթակղութիւն ժողովրդոց, աւելի սաստիկ բռնութեամբ եւ ուժով, իշխանութեան սահմանական վիճակի վերաբերեալ խնդիրներ խառնել, եւ վերջապէս Հռովմայ ծաւալոցէն նպաստաւորեալ, որն

որ անիրաւութեամբ վճիռ տուած էր բըռնի եւ յանիրաւի յափշտակեց Ամասիոյ թեմը, Մարտավանու եւ Խարբերդի առաքելութիւնները, որոնք Զմմառեան միաբանութեան քրտնաշան վաստակոց արդիւնքն էին: Իսկ կաթողիկոսն, եւ նոյն իսկ տեղոյն վիճակաւորը, որոնք բռնութեան դէմ աւար եւ անզօր էին, բողոքեցին անոնց հակառակ, թողով ի մշտենջենաւորս անոնց համար խայթ խղճի մտաց:

Գեր. Հասունեանն՝ այսպիսի յայտնի յափշտակութիւններ ընելու չի շատանալով, նոյն կաթողիկոսի իշխանութենէն ուրիշ վիճակներ ալ կորցելու համար, ուրիշ հնարք մ'ալ 'ի գործ դնելու ջանաց, ուստի իբրեւ միջոց առ այս, երբ կրնար, եւ ունէր քաղաքական իշխանութիւնը, սկսաւ բոլորովին երեսի վրայ թողալ անոր իրաւաբանութեան վերաբերեալ քաղաքաց եւ ժողովրդոց գործազուծիւներն, որպէս զի ժողովուրդը՝ իրեն գործոց նկատմամբ անխնամ մնալու յանցանքը կաթողիկոսին վերագրելով: Անորմէ պարզի, եւ այսպէս անոնց սիրտն եւ հակումը իր անձին գրաւէ: Բայց աս ալ չի յաջողեցաւ,

ինչու որ կաթողիկոսը այսպիսի իրաց բոլորովին վերջ տալու դիտաւորութեամբ, Զուատ բաշային ձեռօք հրաման խնդրեց, որ քաղաքական գործոց համար 'ի Կ. Պօլիս փոխանորդ մը կարգէ, անկախ բոլորովին ընդհանուր Ազգին ազգապետէն: Տէրութիւնը ամենայն բարեգթութեամբ կատարեց այս խնդիրը, թէպէտեւ Գեր. Հասունեանն եւ Հռովմի ծաւալոցն շատ աշխատեցան դրուած փոխանորդը զրկել այսպիսի իշխանութենէ, բայց 'ի զուր եւ ընդունայն եղաւ ըրած ջանքերնին:

Գեր. Հասունեանն՝ երբ կը ջանար, որ այսպիսի եւ ուրիշ հնարքներով եւ կերպերով, շիջուցանէ ժողովրդեան սրտէն իրենց կաթողիկոսին նկատմամբ ունեցած եռանդուն եւ սերտ սէրն եւ յարգութիւնը կը մտածէր նաեւ, որ ուրիշ խաբէական արհեստներով երկպառակէ կաթողիկոսարանին կղերը իրենց սիրելի մեծաւորէն, որուն հետ անկեղծ սիրով կապուած էին, ուստի աս բանիս համար պաշտպանութիւն կ'ընէր, եւ խոստմունքներ կը խոստանար այն քահանայից որ զիրենք պաշտօններու հասցնէ, զորոնք այս

կոմ այն պատճառաւ տրամադրուած կը կար-
ծէր կաթողիկոսարանի ծառայութիւնը ձգե-
լու, ինչպէս որ իրօք ալ յաջողեցաւ մէկ քա-
նի անձանց համար:

Աս բաներէս 'ի դատ, Գեր. Հասունեանն
դաւով եւ նենգութեամբ միշտ յառաջանա-
լու եւ որպիսի եւ իցէ եղանակաւ ղկաթողիկո-
սարանը իր անյագ ցանկութեանց հպատակե-
ցընելու ղխաւորութեամբք, առանց երբէք
իր աչաց տեսութենէն զժողովուրդը եւ ըզ-
դըղերը միանգամայն հեռացնելու, շանաց
կուսակցութիւն մը կազմելու ձեւացնել տալ
նոյն լակ կաթողիկոսարանի Արքեպիսկոպոսաց
մէջ այսպիսի պատրուակաւ մը, որպէս թէ
յօդուտ Առաքելութեանց վաժազելի էր
իրենց երկուց Աթոռոց միութիւնը, նախա-
դահականիը՝ կաթողիկոսական աթոռոյն
հետ: Գեր. Հասունին այս խորհուրդը եւ մը-
տածութիւնը պարապ չեղաւ, վասն զի ասով
իրեն գրաւեց ոմանց միտքը, անանկ որ մէկ
քանի արքեպիսկոպոսաց ստորագրութիւնն
անգամ առնելու համար ձակեցաւ, իբրու թէ
առանց ընտրութեան զինքն ի կաթողիկոս
կուզէին: Աս որոգայթիս մէջ բարեսիրտ մի-

աւրտութեամբ կաինն Ամասիոյ, Սերաստիոյ
եւ Մելիտիոնայ արքեպիսկոպոսները որոնց ա-
ռաջինն էր Գեր: Իզնատիոս Ղարպճեան,
երկրորդը՝ Գեր: Ներսէս Հալէպլեան, եւ
երրորդը՝ Գեր: Ղեւոնդ Խաթիսոունի, բայց
այս բանս ալ յաջողութեամբ 'ի գլուխ չե-
լաւ, որովհետեւ երբոր Ամասիոյ արքեպիս-
կոպոսը իր խղճմտանքի անհանգստութենէն
տանջուելով, այս բանս յայանեց Եւզոկիոյ
արքեպիսկոպոսին, որ էր Գեր: Արսէն վար-
դապետ Աւագ վարդան Անճարակեան, ա-
նիկա իմացուց իրեն, որ այս բանս իր հա-
ւատարմութեան ուխտին հակառակ ըլլալով,
պարտաւոր էր յետս կոչելու իր ստորագրու-
թիւնը: Ամասիոյ արքեպիսկոպոսը՝ յօժարու-
թեամբ մտիկ ընելով, կատարեց այս խոր-
հուրդը, եւ միանգամայն ծանոյց կաթողի-
կոսին, որուն կանոնական ազդարարութենէն
ետքը, մէկալ երկու արքեպիսկոպոսունք եւս
զգաստանալով զըջացան իրենց անխոհմու-
թեամբ մտացած չարեաց վրայ, ուստի ետ
առին ստորագրութիւննին, առանց ներկա-
յանալու եկեղեցական ատենի, որուն կը հը-
րաւիրէր զիրերք կաթողիկոսը, թէ որ ուրիշ

կերպ վարուիլ կամ գործել ուղէին: Ահա ասոնք այսպէս ըլլալով, յիբարի, եթէ Գեր. Հասունեանի աեղ ուրիշ անձ մը ըլլար, գոնէ լարած որոգայթին յայտնուելուն համար ամէնալով կը գգաստանար, եւ աւելի բարի զգացմանց կը հետուէր: Սակայն, նա ինքն՝ ամենեւին հոգ չընելով այսպիսեաց համար, միշտ իր անյագ ցանկութեանց հասնելու փաքանօք, երբեմն ինքնին, եւ երբեմն Հըռովմի ծաւալոցէն նպաստաւորեալ, գալեց եւ վարուեցաւ եւ կը վարուի իսկ ցայսօր:

Մինչդեռ 1859 ին Բարեյիշատակ Գրիգոր Պետրոս Ը. կաթողիկոսն, վերոգրեալ պատճառաց համար, չուղեց ընդունիլ երկուց Աթոռոց իրաւասութիւնը միացնելու նկատմամբ Հռովմի ըրած առաջարկութիւնքը, նոյն Հռովմը՝ յառաջագոյն աղեկէն գիտնալով, որ կաթողիկոսարանի տկար կողմն դրամտկան պակասութիւնն է, որով անոր ընդարձակածաւալ իրաւաբանութեան վիճակին մէջ ծաղկած նորանոր առաքելութիւնները պահելու եւ սահպանելու համար դժուարութիւն եւ նեղութիւն կը կրուի, նոյն Հռովմը կը բեմ, աս կողմէն անոր վրայ յար-

ձակիլ եւ զայն նեղել մտածեց, ոչ այնչափ Մրեւելքի վրայ ունեցած դիմանց հասնելու մտքով, որուն համար արդէն սանձարձակ ազատութիւն, միանգամայն եւ թեւ թիկունք շնորհած էր Գեր. Հասունեանի, որչափ որ այսպիսեօք կարող ըլլայ զկաթողիկոսարանը երկուքի բաժնել, եւ մէջ աեղէն ճեղքել: Եւ ահա այս վախճանաւ եւ այսու դիտաւ որութեամբ, կաթողիկոսարանին առաքելութեանց պահպանութեան համար, բարեպաշտական ընկերութեանց կողմանէ որոշուած նպաստներն՝ սկսաւ զլանալ: Սակայն կաթողիկոսարանը՝ որ իրեն վախճան եւ նպատակ, եւ միանգամայն քրտնաջան վաստակոց եւ աշխատութեանց ուրիշ այլ կէտ եւ դիմունք չէր ըմբռնած, բայց եթէ սրբոց կրօնի եւ քաղաքականութեան զարգացումը եւ յառաջադիմութիւնը, իր վարձուց լիակատար փոխարինութիւնը անդ յերկինս ՚ի վեր դանելու ակնկալութեամբ, ոչ երբէք եւ ոչ բնաւ լքեալ վհատեցաւ, հապա ի սէր Քրիստոսի, իր բերնին պատառը հանեց կրտրեց, սուրբ անօթներ, եկեղեցւոյ սպասներ, եւ միանգամայն կաթողիկոսը իր կուրծքին

խաչը եւ ձեռաց մատանին վաճառեց, առանց
ամենեւին բանի մը խնայելու, այնպիսի սուրբ
եւ բարի վախճանի համար: Արդ՝ ստոյգ եւ
յայտնի է որ, այսպիսի հնարից մանուածոյ
ըջան մը՝ չէր կրնար այլ եւս երկար ատեն
տեւել, առանց այլ եւս ամենուն աչքին
ակնբերել դպչել տալու, ծաւալոցին հակա-
ռակութիւնը՝ որ ընդդէմ կաթողիկոսարա-
նի, ուստի երբեմն երբեմն, (սակայն աս ալ
ոչ ուղղակի), խիստ չափաւոր նպաստ եւ
օգնութիւն մը կը ղրկէր, ան ալ ան ժամա-
նակ, միայն երբոր կաթողիկոսը եւ անոր օգ-
նական եպիսկոպոսունք առաքելութեանց
համար թախանձանօք կը խնդրէին: Ահա աս
ըսածներուս ապացոյցը: Գերմանիկոյ առաքե-
լութիւնը՝ թէ իր բուն վիճակաւորին եւ թէ
նոյն իսկ կաթողիկոսին մասնաւոր թղթերո-
վը յառաջագոյն ժամանակաւ Հռովմէն օգ-
նութիւն խնդրած էր, նամակները թէ եւ ա-
պահովութեամբ անկորուստ հասած էին եւ
եւ ընդունուած, այլ Հռովմ բնաւ բան մը չի
պատասխանեց: Վրան շատ ատեն չանցած,
երբոր Գեր. Պետրոս Աբելեան Գերմանիկոյ
արքեպիսկոպոսը, ճամբորդութեան առթիւ,

Կ. Պոլսէն կանցնէր, Գեր. Հասունեանի հետ
աս բանիս վրայօք խօսք կը բացուի, Գեր.
Հասունը կը խոստանայ իրեն եւ կապահով-
ցունէ որ Հռովմ գրելով, անշուշտ եւ ան-
պատճառ խնդրած օգնութիւնը ձեռք բե-
րել կուտայ իրեն: Եւ յիրաւի ալ այսպէս ե-
ղաւ, որովհետեւ առանց բնաւ սպասելու,
շուտով եւ ամենայն ապահովութեամբ խնդ-
րած նպատար ընդունեց: Ուրեմն մեկդի թող-
լով հիմակ ասոր նման ուրիշ շատ մը գործ-
քեր եւ դիպուածներ, կը հարցնեմ որ, ո՞վ
արդեօք տեսնալով՝ թէ Հռովմ գեր. Հա-
սունեանէն յանձնարարեալ առաքելութեան
մը կը շնորհէ այն օգնութիւնը, զոր նոյն ա-
ռաքելութեան համար զլացեր էր բուն իսկ
անոր անընդմիջական մեծաւորաց, այս է վի-
ճակաւորին եւ կաթողիկոսին, ո՞վ արդեօք,
կրսեմ, չ'կրնայ նշմարել այն նորատեսակ ե-
ղանակը բաժնելու կաթողիկոսարանի վիճա-
կաւոր եպիսկոպոսները՝ իրենց կաթողիկո-
սէն, եւ այնպէսով տրամադրելու զանոնք ի-
րեն դիտմանց եւ կամացը . . . : Բայց մենք
մեկդի ձգենք ծաւալոցին եւ այս ընթացքն
ալ, զոր հանգուցեալ կաթողիկոսին կենդա-

նու թեան ժամանակ բռնած էր , քննենք ա-
 նոր մահուանէ յետոյ եղած գործքերը , ո-
 րով կարող ըլլանք վաստիւք եւ պատճառօք
 ճշմարտութեամբ ապացուցանել գեր . Հա-
 սունեանի յաչս Հռովմայ աւելի նախամեծար
 եւ հանոյական անձ մը ըլլալը :

Քանի որ անմահ յիշատակաց արժանի
 Գրիգոր Պետրոս Ը . կաթողիկոսը , ողջ եւ
 կենդանի էր , կիլիկիոյ Պատրիարքական ա-
 թոռը , թէեւ զուրկ եւ անմասն , ինչպէս վերը
 ըսինք , ի դրամական նպաստից բարեպաշա-
 ընկերութեանց , բայց եւ այնպէս իր հպա-
 տակութեան ներքեւ ունէր տասն եւ երկու
 արքեպիսկոպոսանիստ աթոռներ իրենց աղ-
 քատ վիճակաւորներովն , բաց ի Բերիոյ եւ
 Մամպտոյ թեմերը՝ որոնք բաւականութիւն
 եւ քիչ մը ստացուած ունէին , բոլորուս իր
 թեմը եւ վիճակը ծաղկեալ եւ բարգաւաճ
 եալ էր ամենայն բարեմասնութեամբ , զանա-
 զան քաղաքաց եւ տեղեաց մէջ շինուած եւ
 պատրաստուած էին իրենց կահ կարասիւքը
 հանդերձ տասն եւ եօթն եկեղեցիք , եւ
 տասն եւ երկու հրապարակական Մատուռ
 կամ աղօթատեղիք , նոյնպէս քսան եւ երկու

քի չափ ալ նոր առաքելութիւններ բացուեր
 էին , եւ նոյնչափ դպրոցներ ի կրթութիւն
 մանկանց առ հասարակ : Իսկ Զմեառու կղե-
 բանոցը քառասուն եւ հինգ աշակերտաց
 թուոյ առաւելութեամբ , օր քան զօր յառա-
 չադէմ կը զարգանար Աստուածպաշտութեան
 եւ դիտութեան մէջ , ասոնք բոլորն ալ կա-
 թողիկոսարանին ծախքովը կ'ըլլային , որն որ
 ինչպէս ըսինք , զուրկ եւ անմասն էր ի դրա-
 մական օգնութեանց , որովհետեւ այսպիսի
 ընդարձակ պատրիարքական վիճակի մը հա-
 մար , տարին երկու կամ երեք հազար ֆը-
 բանդի ձեռնաուութիւնը եւ ընդունելութիւ-
 նը , նպաստ կամ օգնութեան մը տեղ չի կըր-
 նար սեպուել , շատ արտաքոյ կարգի եւ
 անսովոր իսկ բան մը էր միանգամ ինն հա-
 ղար , եւ ուրիշ անգամ մ'ալ տասնուե-
 րեք հազար ֆրանգ աւնուլը : Ընդհակա-
 ուակն կ . Պօլսոյ նախագահական աթոռին
 փոքրիկ վիճակն , որ ըստ ինքեան աւելի հա-
 բուստ եւ մեծատուն , եւ միանգամայն ունե-
 ւոր ժողովրդեան մը առատաձեռնութեամբ
 նպաստաւորեալ ըլլալով համեմատութեամբ
 մեծամեծ ծախուց կարօտութիւն չունէր ,
 ամէն տարի միայն լեւոնեան ընկերութենէն

քառասուն եւ հինգ հազար ֆրանգ կ'ընդունէր, աս գումարը՝ երբոր գեր. Հասունեանըն կաթողիկոս եղաւ, մէկէն ի մէկ կրկնապատկերով, մինչեւ իննսուն ֆրանգի հասաւ, եւ ահա այսպէսով յայտնի եւ ակններու տեսնուեցաւ ամենուն առջեւ, որ Հռովմի ծաւալոց՝ չէ թէ յօգուտ «տիտղոսի» եւ անոր իրական կարօտութեան համար կը հողար կամ կը խնամէր կիլիկիոյ աթոռը, ապա թէ ոչ, պէտք էր յառաջ ալ, ուրիշ կերպ գործել, այլ յառանձնական շահ տիտղոսաւորի: Բայց սակայն այսպիսի առատ եւ հարուստ եկամուտով անգամ, որ տարուէ տարի գեր. Հասունեանին տրուելու համար որոշակի սահմանուած է, ոչ միայն չենք տեսնար բնաւ ամենեւին յառաջադիմութիւն եւ զարգացումն դէպ ի լաւ անդր, այլ մանաւանդ ետ ետ երթալ կը նշմարուի: Աս ըսածնիս օտար եւ անհիմն բան մը չէ, ասոր ստուգութիւնը կ'ապացուցանեն եւ մատամբք իսկ ցոյց կուտան այն թեմեր ու եկեղեցիներն՝ որոնք զուրկ ի նպաստից եւ անխնամ մնացեր են: Ահա ասոնց մէջ Երուսաղէմը միայն ցոյց տանք, որուն սրբազան ուխտատեղեաց շինութիւնը

բոլորովին լքեալ եւ երեսի վրայ ձգնուած կը կենայ: Նոյն բանը կը հաստատեն մեզի եւ կ'ապացուցանեն եւ այն առաքելութիւններն որոնք բոլորովին խախտուելով գոյուեր են, ինչպէս Երուսաղէմ, Տարսոն, Սամսոն, Սեբաստիա փոքուն Հայոց, եւ Մարսըվան: Աս վերջինս գոյուած կրնայ ըսուիլ, ինչու որ նորագարձ ժողովրդեան մը մէջ ծեր, անուսումն, նորագարձ եւ ամուսնացեալ քահանայէ մը զատ ուրիշ պաշտօնեաց մը չի գտնուիր: Նմանապէս նոյն անխնամ վիճակը կը հաստատէ Չմնաուու կղերանոցն ալ, որն որ երբեմն ծաղկաւէտ եւ բարգաւաճ, եւ ուրտեղ քառասուն եւ հինգ աշակերտք կը կրթուէին եկեղեցական ուսմամբ եւ լեզուագիտութեամբ, իսկ հիմակ հազիւ թէ տանըմէկ ուսանող կը գտնուի: Եթէ ասանկ յայտնապէս ապացուցած վիստերնուս վրայ աւելցնել ուղենք Չմնաուեան Միաբանութեան վիճակն ալ, որուն մէջ յետին խեղճութեամբ կը գտնուի այսօր, եւ որուն անդամները հանդերձ իրենց ընչիւք եւ ստացուածովք վայրավատին եւ ցիր ու ցան եղած են, յիրաւի այն ատեն աւելի մեծ ապացոյց եւ համոզիչ փաստ մը ձեռքերնիս կունենանք: 1866 ին

կէսէն սկսեալ Գեր . Հասունեանի կաթողիկոսութեան ժամանակէն ետքը , թեպետեա տարեկան եկամուտները շատ աւելի շատցեր են , սակայն եւ այնպէս կիլիկիոյ կաթողիկոսարանին թէ հոգեւոր եւ թէ ժամանակաւոր կառավարութիւնը միշտ օր քան զօր 'ի կործանումն եւ 'ի չար անգը դահալիօթելու վրայ է : Ահա Գեր . Տէր , այսչափս բաւական ըլլայ նկատմամբ առաջին մասին , թէ Գեր . Հասունն կիլիկիոյ կաթողիկոս ըլլալուն պատակաւ նոյն իսկ ծաւալոցէն թեւ եւ թիկունք առած , ապօրինաւոր միջոցներու ձեռք զարկեր եւ 'ի գործ դրեր է , այնպիսի ապօրինաւոր միջոցներ , որոնց համար նոյն իսկ Հռովմէական եկեղեցւոյ կանոնք կ'արգելուն անձի մը չէ թէ միայն եկեղեցական արժանապատուութեան հասնելու , այլ եւ 'ի նոյն հաստատուն մնալու կարելիութիւնը :

Գեր . Հասունեանի՝ ապօրինաւոր եւ հետեւաբար անվաւեր ըսուած ընտրութեան երկրորդ եւ երրորդ կետերուն հասած ժամանակինս , աւելի լաւ տեղեկութիւն ստանալու համար , կ'աղաչենք , որ « Պատճառք վիճից Հայոց ուղղափառաց » մակագրու-

թեամբ տպուած մէկ մեր գրուածքը աչքէ անցնէք : իսկ մենք դառնանք հիմակ համառօտ կերպով մը շորթորդ կէտին վրայ խօսելու :

Գեր . Հասունեանի ընտրութեան միջամուխ եղող եւ քուէարկութիւն ընող ու թնարքեպիսկոպոսունք անմիջապէս ընտրութենէն ետքը , 1866 եւ սեպտեմբեր 15 թուակա նաւ առ Ս . քահանայապետն ուղղած թղթ թերնուն մէջ կ'ըսեն , թէ աս ընտրութեան ձեռք զարկին « հասուն խորհրդով զմտաւածեալ զամենայն առաւելութիւնս եթէ՛ ըզհոգեկանս , եւ եթէ՛ զժամանակաւորս , որ յաճախեցին կաթողիկէ եկեղեցւոյ Հայոց , եւ ամենայն ազգին ի միաւորութենէ երկուց հոգեւոր իրաւաբանութեանց՝ որ ի նմա » (Տէս ի կոնդակ հաստատ Գ . Հասունի էջ 5) : Յիրաւի այսպիսի հասուն խորհրդով մտածմունք մը ընելը եպիսկոպոսաց պարտք եւ պարտականութիւնն էր , սակայն անոնք , ինչպէս որ Ս . քահանայապետին կը գրեն , ոչ երբէք եւ ոչ բնաւ դիտեցին եկեղեցւոյ եւ ազգին ճշմարիտ հոգեւոր եւ ժամանակաւոր իսկ օգուտը , որովհետեւ « ի մասինս » , ինչ-

պէս իմ քովս՝ գտնուած անոնց մէկ քանի
 գրութիւններն կը վկայեն, հոգեւոր օգուտ
 ըսելով կուղէին իմանալ՝ Գեր. Հասունեանի
 հարստահարութեանց եւ տառապանացմէ
 ազատելին ընտրելով զՍնիկայ ի կաթողիկոս
 իսկ ժամանակաւոր օգուտ կամ առաւելու-
 թիւն ըսելով կուղէին իմանալ, թէ նախա-
 գահական Աթոռը աւելի դրամ եւ եկամուտ
 ունենալով, եւ միանգամայն Գեր. Հասունն
 ծիրանաւոր կարգինալ Պառնապոյի մտերիմ
 եւ խիստ սիրելի գտնուելով, անտարակոյս
 աւելի դրամական նպաստներ ձեռք կը բե-
 րէին իրենց թեմերուն համար, անուանելով
 զայն ի կաթողիկոս : (1) Թէ որ խղճի մտօք

(1) Հեղինակին աս բացատրութիւնը անխը-
 տիր բոլոր Գ. եպիսկոպոսաց համար իմանալու
 չէ, այլ անոնց՝ որոնք իրենց թեմերուն համար
 աւելի կարօտութիւն ունէին եւ ունին, թեմա-
 կան պիտոյիցմէ ազատ եղողները առ ահի եւ բըռ-
 նութեան միացան մեկալոնց հետ. բայց միշտ
 խղճերնին անհանգիստ ըլլալով եղած ընտրու-
 թեան վրայ, անցեալ տարի ոմանք ի նոցանէ
 մէկիկ մէկիկ մէջ տեղ բերին աս ապօրինաւոր եւ
 անվաւեր ընտրութեան բոլոր հանգամանքները,

կարող են, թո՛ղ ուրանան ասոր վրայ ինձի
 եւ երբ լսելի չեղեւ յոմանց, իրենք զիրենք ան-
 պարտ հրատարակելու, եւ եղած չարիքը դար-
 մանելու դիմամբ, յայտնապէս մերժեցին Գեր.
 Հասունի անվաւեր կաթողիկոսութեան իրաւա-
 սութիւնը, միաբանելով Աղղին հետ, որոնք են
 Գեր Յակոբ Ա. Պահաիարեան. Գ. Իգնատիոս
 Ա. Ղալբաճեան. եւ Գ. Բարսեղ Ա. Գասպար-
 եան, ասոնք երեքն ալ դրամական պիտոյիցմէ
 ազատ էին իրենց թեմերուն նկատմամբ : Աս
 կարծեաց եւ մտաց վրայ էին նոյնպէս Գ. Հաճ-
 եան եւ Գ. Խոռխոռուհեան եւ Գ. Աբելեան
 արքեպիսկոպոսներն ալ, հանդերձ այլովք, բայց
 աս դրամական անգարմանելի պիտոյքն ակամայ
 կամօք իրենց լեղուն եւ ընթացքը ընկճեր է, եւ
 չի թողուր որ կատարեալ ազատութեամբ վար-
 ունին. ինչպէս որ իրենց առանձնական դրու-
 թիւնները կը վկայեն աս ըսածնուս ճշմարտու-
 թեան, եւ որոնք Աստուծով ի դէպ ժամանակի
 պիտի հրատարակուին ի գիտութիւն հասարակաց
 եւ յանդորրութիւն խղճի հաւատացելոց, եւ ա-
 մէն տարակոյս եւ երկբայութիւն լուծելու հա-
 մար : Առ այժմ աս կարճաբառ ծանօթութիւնս
 բաւական ըլլայ ընթերցողաց՝ որ քիչէն շատ
 գուշակել կարող ըլլան :

դրած թղթերնին եւ հաստատեն, որ Գեր-
 Հասունեանի համար քուէարկութիւն ըրած
 ատեննին այսպիսի կամք եւ խորհուրդներ
 չունենալին: Ահա աս բոլոր ըսածներէս
 կրնայ ամենայն մարդ հետեւցնել, թէ եպիս-
 կոպոսունք աւելի առանձնական օգտի, քան
 թէ հասարակաց բարւոյն սրտանց ուշադիր
 եղան, ուստի ճշդիւ քննելով այս դործողու-
 թիւնը, եւ ընտրող եպիսկոպոսաց ոչ ուղիղ
 վախճանը, այս իմացուածով կրնայ ըսուիլ, թէ
 Գեր. Հասունեանի ընտրութիւնը, ազատօ-
 րէն եւ ինքնիշխանաբար եղած է, իսկ յետոյ
 ստորակարգութեամբ՝ չէ թէ ազատ կամօք,
 այլ ճնշմամբ եւ բռնաբարութեամբ եղած է
 այն, իբրու հետեւորդ իմացուած թէ՛ ընտ-
 րելոյն կողմանէ ընտրողաց նկատմամբ դոր-
 ծագրուած խաբէական եւ նենգաւոր հնա-
 րից համար, եւ թէ ի մասինս Գեր. Յովսէփ
 վայելիչի Ստրեատանու առաքելական նը-
 ուիրակին կողմանէ ընտրողաց նկատմամբ
 դործածած հետեւորդ բռնաբարութեան
 պատճառաւ: Յստուգութիւն ասացելոցս,
 բաւական է նոյն առաքելական նուիրակին
 Հռովմ՝ ուղղած հեռագիրը, եւ իբր առ այս

տուած պատասխանին վեցերորդ հատու-
 ծին մէջ հնչեցուցած իմաստը, զոր ինքն իսկ
 լէսթրի լրագրոյն միջոցաւ հրատարակել տը-
 ուաւ 'ի 10 օգոստոս 1870 թիւ 62: Ուստի
 այս դործքերուն նայելով, եւ լաւ մը զանոնք
 կընելով, այսպէս կրնանք եղբակացնել, որ
 դիտուած նպատակին ծանրութեան եւ սրը-
 բութեան նկատմամբ, ենթակայն ամենեւին
 յարմար եւ վայելուչ չէր: Բայց մենք աս ալ
 մեկդի թողունք:

Գեր. Արքեպիսկոպոսունք՝ Գեր. Հասուն-
 եանէն կաթողիկոսարանի սահմանադրու-
 թեանց հաւեմատ որոշուած եւ հաստատուած
 երդմունքը չը պահանջած, ամենեւին իրա-
 ւունք չունէին, թեպետեւ իրենց Եկեղեցոյն
 եւ աղգին իՐՍԿՍՆ եւ ԻՍԿԱԿԱՆ ՄԵՄԱԳՈՅՆ
 բարւոյն համար ալ ըլլար, ՕՏՍԻ եւ կաթու-
 դիկոսական իշխանութենէ դուրս եղող անձ
 մը ընտրելու, վասն զի աս բանս նոյն իրենց
 Եկեղեցոյն մէկ մասնաւոր կանոնին հակա-
 ոակ էր: Ասկէց զատ, Եպիսկոպոսունք՝ «'ի
 պարապութեան Աթուոյ», ոչ թէ կաթողիկո-
 սարանին մէջ այսպիսի հիմնական նորածեու-
 թիւն մը մուծանելով, ինչպէս համարձակե-

ցան ընել, այլ նաեւ փոքրիկ եւ ամենաթեթեւ
 թեւ փոփոխութիւն մը անգամ ընելով, նոյն
 իսկ ընդհանուր եկեղեցւոյ կանոնը անարգած
 եւ արհամարհած կըլլային, եւ ուղղակի
 հակառակ եւս կը գործէին այն հրամանին,
 զոր Գեր, Հասունի հաստատութեան կոնդակը
 կ'ըսէ թէ 1859 տարւոյնմէ 'ի վեր անոնց
 շնորհած էր, եւ որով Ս. Բահանայապետան
 կը խնդրէր այս « կաթողիկոսի ընտրութենէն
 յառաջ կարող ըլլային Ազգին նուիրական
 Առաջնորդք, աղատութեամբ յայտնել իրենց
 կարծիքը նկատմամբ երկուց Աթոռոց միութեան »
 (տես անդ էջ 22) : Հանդերձ այսու ամենայնիւ,
 եւ այսչափ մեծամեծ եւ հական օրինազանցութիւնք,
 թերութիւնք եւ սխալանք գործուելէն զկնի,
 Գեր. Հասունի ընտրութեան ժամանակ,
 Արքեպիսկոպոսունք՝ այսպիսի պայմանական
 թէութիւն մը դրին, որ նա ըլլար « Յաջորդ
 իրաւանց եւ արտօնութեանց հանգուցեալ Պատրիարքին » :
 Անտարակոյս այսպիսի պայմանադրութիւն
 մը ոչ միայն անոնց սրբազան պարտքն էր,
 այլ եւ նոյն իսկ անոր պահպանութիւնն՝
 նուիրական, ինչու որ նախ ընտրուած անձն

կասկածելի էր իրեն նախընթաց գործոց պատճառաւ՝
 որ 'ի զուտ Ազգին : Երկրորդ որով հետեւ
 նոյն Եպիսկոպոսունք՝ 'ի նոյն Ս. ատիճան
 բարձրացած ժամանակին, երգմամբ
 առաջի Սուրբ Յաղորդութեան, խոտացած
 էին ոչ միայն պահել, այլ եւ պահպանել
 տալ Պատրիարքական Աթոռոյն իրաւունք
 եւ արտօնութիւններն եւն : Երրորդ
 որ նոյն Եպիսկոպոսունք 1865 Բ. յՅ վեարուարի,
 յօժարակամ կամօք եւ ազատութեամբ
 ստորագրած եւ հաստատած իսկ էին այն
 կետերը՝ որոնցմով անմահ յիշատակաց
 արժանին Գրիգոր Պետրոս Ը. կաթողիկոսը
 « անվրէպ եւ անվթար ուղղութեամբ ըստ
 կանոնաց » կուզէր եւ կը փափաքէր որ երկուց
 Աթոռոց միութիւնը գործադրուի : Քիչ մը
 առաջ վեր 'ի վերոյ կերպով մը յիշեցինք
 թէ, Գեր. Հասունեանն աս կարեւոր կէտերուն
 ընդունելութեանը զխտովին հակառակ էր :
 իսկ Եպիսկոպոսաց պարտքն եւ պարտաւորութիւնն
 էր՝ նոր կաթողիկոսի ընտրութեան
 ատեն, այսպիսի պայմանական թէութիւն
 մը դնելը, որ մէկ կերպով մը անգամ
 չպահվելով եւ չկատարուելով, մենք փոխանակ
 ուրիշ կերպարանք եւ սահման տալու
 այն ընտրութեան, հարկ կը համարինք
 յայտնել աս տեղ մեր զարմանքը ոչ միայն
 Եպիսկոպոսաց, այլ եւ նոյն իսկ Հռովմայ ընթացից
 վրայ, որն որ լաւ գիտէր եւ կը ճանչ

նար հանդերձ բոլոր պարագայիւք ընտրող-
 ներուն երդմանց եւ պարտաւորութեանց յա-
 րակից եղող ամէն կապակցութիւնները : Թէ
 եւ ոմանք ուզեն չատագրուիլ եւ արդարա-
 ցընել թէ բնորելոյն եւ թէ ընտրողաց ան-
 ժբխտելի համարեալ թերութիւնքը, սակայն
 եւ այնպէս չեն կրնար եւ ոչ իսկ օրինակաւ
 մը ընդունելի ընել Գեր . Հասունի կաթողի-
 կոսական իշխանութիւնը, որ վերոգրեալ
 պատճառաց համար, գլխավորն հերքելի եւ
 մերժելի իսկ է : Սակայն գուցէ, Գեր . Տէր,
 աս ըսածներուս հակառակ՝ ուզէք ինծի դէմ
 ասանկ առարկութիւն մը ընել . ըսելով թէ,
 որչափ ալ որ ապօրինաւոր է այն ընտրութիւ-
 նը, բայց եւ այնպէս Ս . քահանայապետը
 վաւերացուցեր է եւ զայն ձեւով եւ բանիւք
 « բուժման » : Ս . յո՛, կը պատասխանեմ՝ ասոր
 թէպէտ եւ ուրիշ կողմանէ պէտք ըլլայ խոս-
 տովանիլ, որ այս « բուժման » ձեւը՝ պարզա-
 պէս վաւերացուցման լոկ եղանակ մըն է, որ
 եւ իցէ ընտրութեանց համար գործածուած,
 սակայն եւ այնպէս ես այս զիրարդ եւ իցէ
 պատճառին համար, իմացուցեր էի իմ թըղ-
 թովս Գ . Առաքելեան եպիսկոպոսին՝ թէ
 Գեր . Հասունեանին իշխանութիւնը կը ճանչ-
 նամ : Արդ՝ մէկդի թողով մենք հիմակ, Գեր .
 Հասունեանին ընտրութեան մէջ սպրդած մը-
 տած այսպիսի հիմնական թերութիւններն
 ալ, քննենք՝ իբրու հինգերորդ մասն խընդ-

րոյս՝ անոր չար ու ապիրատ ընթացքը, որով
 ամբողջ ժողովրդեան մը մեղքի պատճառ-
 եղած է, եւ դեռ տակաւին կըլլայ : Անոր,
 այսինքն Գեր . Հասունին՝ ամբողջ ժողովը-
 դեան մը մեղքի պատճառ եղած եւ դեռ տա-
 կաւին ըլլալը ըսի եւ կրտեմ, եւ ասոր համար
 ես ալ իբրեւ ազգաւ Հայ, եւ սուրբ կար-
 գով եւ աստիճանաւ անարժանաբար քահա-
 նայ բանին Աստուծոյ, եւ ուղղափառ պաշ-
 տօնեայ :

Նախ՝ նկատելով ոչ միայն զիս, այլ նաեւ
 իմ ամբողջ Ազգս, նենդութեամբ եւ պատ-
 ըանօք Գեր . Հասունեանի, եւ ապա անոր
 միջնորդութեամբ, հակառակ ամենայն ար-
 դարութեան, բոլորովին զրկուած եւ կապ-
 տըուած ի Հռովմայ, Աղգին յատուկ եւ սեհ-
 հական եղած յամենայն իրաւանց, բարեկար-
 գութեանց, ի հոգեւոր եւ ի քաղաքական
 արտօնութեանց, որոնք ճշմարտապէս սուրբ,
 յարգոյ եւ պատուական են, որովհետեւ վա-
 ղեմի հնութեանց, սովորութեանց եւ ան-
 ընդհատ գործածութեանց վրայ հիմնեալ են,
 որովհետեւ ոչ միայն տիեզերական Սիւնհո-
 դոսներէ, այլ նաեւ Հռովմայ Ս . Եկեղեցւոյն
 կոնդակներէ եւ սահմանադրութիւններէ, եւ
 նոյն իսկ մեր տէրութեան արքունական հը-
 րովարտակներէ հաստատեալ են :

Երկրորդ՝ նկատելով նոյն ես ինքնս եւ իմ
 բոլոր ազգս, Գեր . Հասունին ընթացքը, ու

բով զանազան եւ կերդ կերպ եղանակներով
 ոչ միայն այլ եւ այլ ժամանակ օտարաց մատ-
 նուած է, այլ նաեւ յամօթ եւ ի նախատինս
 բամբասեալ, եւ զրպարտութեամբք անար-
 գեալ եւ արհամարեալ առաջի բոլոր աշխարհի:
 Երրորդ՝ նկատելով բոլոր ազգիս մէջէն
 ոչ միայն ընդհանրապէս եւ մասնաւորապէս
 ընկերական սիրոյն եւ խաղաղութեան բար-
 ձումբ, այլ նաեւ միշտ անոր պատճառաւ
 անընդհատ եւ նորանոր շփոթութեանց եւ
 անվերջանալի կնճռոց եւ գժտութեանց մէջ
 ընկած ըլլալը:

Չորրորդ՝ նկատելով անոր պատճառաւ
 արիւնհեզութիւն, եւ նոր տեսակ մեղքեր՝
 որ օր ըստ օրէ ծագելով՝ յառաջ եկած են
 ի միսս հողոց եւ մարմնոց:

Հինգերորդ՝ նկատելով որբոց եւ այրեաց
 իրենց արպար իրաւանցմէ դաւով եւ նեն-
 գութեամբ ի Գեր. Հասունեանէ զրկուած ըլլալ-
 նին: Վեցերորդ՝ նկատելով իրրեւ պաշտօնեայ
 Աստուծոյ, իմ հայրենեացս առաքելութեանց
 անոր պատճառաւ երեսի վրայ ձգուած, եւ
 ոմանց բոլորովին իսկ խափանուած ըլլալը:

Եօթներորդ՝ եւ վերջապէս նկատելով
 թէ ինքնին անձամբ, եւ թէ ժողովրդեան
 վկայութենէն, որ այլեւայլ գանգատանաց,
 եւ նոյն իսկ եկեղեցական գործոց եւ քա-
 ղաքական խընդրոց համար, զԳեր. Հասուն-
 եանն բացարձակապէս անարժան դատերէ

ոչ միայն ըլլալու, այլեւ մնալու իսկ հողեւոր
 հովիւ եւ քաղաքական Առաջնորդ: Աւստի
 միայն ՚ի փառս Մեծին Աստուծոյ, եւ ՚ի
 խաղաղութիւն եւ յանդորութիւն Ազգին
 եւ եկեղեցւոյ, առանց բնաւ կողմնակցու-
 թեան, ԱՅՓՄ ԵՒ ՄԻՃՏ կը հերքեմ եւ կը
 մերժեմ անոր իրաւասութիւնը: Գարձեալ
 կը կրկնեմ եւ կ'երկրորդեմ Գեր. Հասունի
 իշխանութիւնը մերժելս, զոր գործելով ոչ
 միայն կերպով մ'ալ խիղճ չեմ ընէր, հապա
 բնդհակառակն խիղճ կընեմ, երբոր այլազգ
 վարուիլ կամ գործել ուղեմ: Ահա աս պատ-
 ճառիս համար ալ արժանի կը դատեմ, որ
 մերժուի անիկայ իր պատիւէն եւ մեծութե-
 նէն եւ այս կանոնական դատաստանաւ, զոր
 հարկաւոր կը դատեմ միշտ, մանաւանդ ե-
 կեղեցական նիւթոց վերաբերեալ խնդրոց
 մէջ: Ահա այս այսպէս ըսելով եւ յայտնելով
 ծանր պատասխանատուութիւն մը կը թո-
 զում անոր վրայ, որ ՚ի Սուրբ կանոնաց պար-
 տաւորութիւն ունի միշտ եկեղեցւոյ օգուտը
 մտածելու եւ գործելու: Ուրիշ ծանր խոր-
 հըրդածութեամբ եւ նկատմամբ մ'ալ Գեր.
 Հասունի իրաւասութիւնը մերժելու ստիպ-
 ուած եւ պարտաւորած եմ, եւ է այս, որ եթէ
 ինքն չըսեմ ամենայն գովութեան արժանի,
 այլ թէ որ քիչ մը բարի եւ հոգեկիր անձ մը
 ըլլար, տեսնելով իրեն պատճառաւ գործուած
 այսքան շարունակ մեղքեր եւ դայթակղու-

թիւները, գոնեայ 'ի սէր խաղաղութեան, եւ միանգամայն հողուոյ կորստեան ամմէն առիթ եւ վտանգ հեռացնելու համար, ինքն իրեն կը հրաժարէր եւ կը հեռանար այն պաշտոններէն, որոնք զինքն անարգ եւ անընդունելի գործեր են ամբողջ ժողովրդեան մը առջեւ :

Այս է ահա, Գեր. Տէր, մեր դասն եւ խնդիրը : Այս բանս՝ յայտնի է, որ հաւատոյ վերաբերեալ վէճ մը չէ, ինչպէս որ Գեր. Հասունն միշտ զմեզ ամբաստաններ է եւ կ'ամբաստանէ Հռովմի եւ ընկերութեան առջեւ : Մենք ուղղափառ ենք, որովհետեւ կը խոստովանինք եւ կը հաւատանք այն ամմեն բանը, զոր կը դաւանի եւ կ'ուսուցանէ Հռովմէական Ս. Էկեղեցին, որուն հետ անլուծանելի կապանօք կապուած եմք, որովհետեւ սրտի մտօք համոզուած եմք դաւանելու եւ խոստովանելու Ս. Քահանայապետին՝ հետ մի եւ նոյն հաւատքի վարդապետութեան, յարգելու եւ մեծարելու քրիստոնէական բարոյակոն վարուց, եւ եկեղեցւոյ ընդհանուր բարեկարգութեան վերաբերեալ մի եւ եւ նոյն կարգեր եւ կանոնները : Եւ ստոյգ է, որ ով որ կ'ընդունի եւ կը հաւատայ աս ամմէն բանը, այնպիսին ոչ երբէք եւ ոչ բնաւ « հերձուածող » է, եւ չ'կրնար երբէք « հերետիկոս » անուանիլ, թէ եւ դուք, եւ նոյն իսկ Հռովմ այնպէս կամենաք ըսել եւ

քարոզել մեզի համար : Ես ասպէս իմ փատերս եւ պատճառարանութիւններս, նմանապէս եւ հաւատոյ դաւանութիւնս թէ եւ համառօտիւ, բացատրելէն եւ մէջ տեղ դնելէն յետոյ, թո՛ղ Հռովմ, իր ուզածն եւ հաճոյ եղածն՝ ընէ, միայն կաղաչեմ՝ որ նոյնպէս յիշէ եւ միաք բերէ որ երկինքը Աստուած մը կայ, որուն դատաստանը Սուրբ եւ արդար է, եւ որ ոչ երբէք կը խոտորի կամ կը մոլորի ճշմարտութեան ճանապարհէն : Աստուծոյ դատաստանը՝ Սուրբ եւ արդար է, կրսեմ եւ կ'երկրորդեմ, վասն զի անկէպ երբէք վճիռ մը չի տար, բայց եթէ յանցաւորը իր ատենին առջեւ ներկայ ունենայ եւ անոր յանցանքը ամենայն կարեւոր պարագայիւք հանդերձ քննէ :

Գեր. Տէր, իմ Ազգս՝ այլ եւ այլ դառն հալածանաց բովերու մէջ քննուեր եւ փորձուեր է, ժամանակաւ շատ անգամ հաւատոյ համար վիշտք եւ նեղութիւններ կրած է, երկաթեայ կապանաց եւ շղթայից տարեր եւ համբերէր է, թշնամեաց թուրերէն երբէք չէ վախցած, եւ վերջապէս ամենեցուն ալ յաղթեր է, ասանկ ալ Աստուծոյ շնորհաց օգնականութեամբ աս հալածանքիս ալ պիտոր յաղթէ : Յիրաւի, Գեր. Տէր, աս անգամուան հալածանքը՝ աւելի սոսկալի եւ զարհուրելի եղաւ, ըստ սրում Սուրբ բանալեաց հովանաւորութեան ներքեւ պաշտ-

պանութիւնն գտնելով, այնպէս մեր կ'ուզայ
 եւ կը հասնի, թեպետեւ ուրիշ կողմանէ լաւ
 գիտենք, որ այս ամէն բանը Ս. Բահանայա
 պետին գիտակցութեամբը չէ՛ եւ չէ եղած,
 որն որ գլխովին անտեղեակ եւ անծանօթ
 է մեր գործքերուն, եւ յորմէ այլք կ'արգե-
 լուն, որ բան մը չ'լսէ, եւ եւ լիովին աեղե-
 կանայ: Արդ՝ քանի որ բանը այսպէս է, ես
 կ'ապաւինիմ հիմակայն Աստուծոյ որ 1856ին
 քաջած անիրաւ հալածանացս ժամանակ ին-
 ծի օգնական եւ պաշտպան եղաւ, կը յու-
 սամ որ նոյնպէս հիմակ եւս պիտի գտնամ
 անկէց շեորհ գորութեան եւ կարողութեան
 սիրով եւ համբերութեամբ տանելու ամե-
 նակերպ վշտաց եւ հալածանաց, խրախուս-
 ուելով միշտ ֆրիստոսի այն խօսքերովը՝ որ
 կը'սէ, «իբաւի որ հալածեալ իցեն վասն
 արդարութեան» . գլ. Ե . 10 :

Այլապս, Գեր. Տէր, բաւական համա-
 րելով, 'ի պատասխանի Ձեր թղթոյն, համ-
 բուրիւ Ձեր Սուրբ Մշոյն, մնամ յարգանօք
 եւ մեծարանօք :

Արհիապատիւ Գեր. Տէրութեան Ձերում.

Խնարհ Ժառայ

Սերովբէ Դաւիթան

Հայ—Ուղղագրութեան Գահրնայ .

3698

«Ագգային գրադարան»

NL0030646

3582